FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-METODIK JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
11(1)-son

UDK: 159.923:378.1

Abdurazzaqov Shuxratbek Zafarjon o‘g‘li,
Andijon davlat universiteti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi katta o‘qituvchisi

TALABALAR KREATIV KOMPETENSIYASINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalar kreativ kompetensiyasining shakllanishi va rivojlanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Kreativ kompetensiyaning tarkibiy tuzilishi, uning kognitiv, motivatsion va faoliyatga yo‘naltirilgan jihatlari o‘zaro bog‘liqlikda yoritilgan. Shuningdek, talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishda oilaviy muhit, ta’lim-pedagogik sharoit, tengdoshlar guruhi, ijtimoiy-madaniy qadriyatlar hamda individual psixologik xususiyatlarning o‘rni ochib berilgan. Tadqiqotda nazariy tahlil asosida kreativ kompetensiyaning uch komponentli tuzilishi va uning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi besh guruh ijtimoiy-psixologik omilni qamrab olgan konseptual model taklif etilgan. Olingan nazariy xulosalar asosida oliy ta’lim muassasalarida talabalarning kreativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kreativ kompetensiya, ijodiy fikrlash, ijtimoiy-psixologik omillar, talabalar, oilaviy muhit, ta’lim muhiti, tengdoshlar guruhi, ijtimoiy-madaniy qadriyatlar, divergent tafakkur, ichki motivatsiya, ijodiy faoliyat.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация. В статье проведён научно-теоретический анализ социально-психологических факторов, влияющих на формирование и развитие креативной компетентности студентов. Рассмотрены структурные компоненты креативной компетентности, раскрыты взаимосвязи её когнитивных, мотивационных и деятельностных аспектов. Особое внимание уделено роли семейной среды, учебно-педагогических условий, группы сверстников, социокультурных ценностей и индивидуально-психологических особенностей личности в развитии творческого потенциала студентов. На основе теоретического анализа предложена концептуальная модель, включающая три структурных компонента креативной компетентности и пять групп социально-психологических факторов, определяющих особенности её развития. Сформулированы практические рекомендации по совершенствованию образовательного процесса и развитию творческих способностей студентов высших образовательных учреждений.

Ключевые слова: креативная компетентность, творческое мышление, социально-психологические факторы, студенты, семейная среда, образовательная среда, группа сверстников, социокультурные ценности, дивергентное мышление, внутренняя мотивация, творческая деятельность.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF STUDENTS' CREATIVE COMPETENCE

Abstract. This article provides a theoretical analysis of the socio-psychological factors influencing the formation and development of students' creative competence. It

examines the structural components of creative competence and the interrelationship between its cognitive, motivational and activity-based aspects. Particular attention is paid to the role of the family environment, educational and pedagogical conditions, peer groups, sociocultural values and individual psychological characteristics in developing students' creative potential. Based on the theoretical analysis, the article proposes a conceptual model comprising three structural components of creative competence and five groups of socio-psychological factors influencing its development. Practical recommendations are also presented for improving the educational process and fostering students' creative abilities in higher education institutions.

Keywords: creative competence, creative thinking, socio-psychological factors, students, family environment, educational environment, peer group, sociocultural values, divergent thinking, intrinsic motivation, creative activity.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda jamiyatning intellektual salohiyati, iqtisodiy taraqqiyoti va raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan insonlarning mustaqil fikrlashi, yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishi hamda mavjud muammolarga kreativ yechim topish qobiliyatiga bog‘liq. Shu sababli zamonaviy oliy ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri nafaqat yetarli bilim va kasbiy ko‘nikmalarga ega mutaxassislarni tayyorlash, balki ijodiy fikrlaydigan, tashabbuskor, mustaqil qaror qabul qila oladigan va o‘z faoliyatiga yangicha yondasha oladigan shaxslarni shakllantirishdan iborat.

Kreativlik shaxsning mavjud bilim va tajribalar asosida yangi g‘oyalarni ishlab chiqishi, muammolarni noodatiy usullarda hal qilishi hamda o‘z faoliyatida yangilik yaratishga intilishi bilan tavsiflanadi. Kreativ kompetensiya esa ushbu imkoniyatlarning bilim, motivatsiya, shaxsiy sifatlar va amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘lishidir. Demak, uni faqat ijodiy fikrlash qobiliyati bilan chegaralash to‘g‘ri emas. Chunki talaba kreativ g‘oyani ilgari surishi bilan bir qatorda, uni asoslay olishi, amaliyotga tatbiq etishi va natijaga erishish uchun zarur faoliyatni tashkil qilishi ham lozim.

Talabalik davri shaxsning dunyoqarashi, kasbiy yo‘nalishi, ijtimoiy pozitsiyasi va individual qobiliyatlari faol rivojlanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, o‘z imkoniyatlarini namoyon qilish va ijodiy faoliyatga qiziqish kabi xususiyatlar mustahkamlanadi. Biroq mazkur jarayon faqat talabaning individual qobiliyatlariga bog‘liq emas. Oiladagi tarbiya, oliy ta’lim muassasasidagi psixologik muhit, professor-o‘qituvchilarning munosabati, tengdoshlar bilan muloqot va jamiyatda qaror topgan qadriyatlar ham kreativ kompetensiyaning shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasida yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Xususan, “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunda yoshlarning ijodiy va intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ularning ijtimoiy faolligini qo‘llab-quvvatlash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [1]. Shuningdek, oliy ta’lim

tizimini takomillashtirishga qaratilgan me’yoriy-huquqiy hujjatlarda talabalarning mustaqil va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim vazifalardan biri sifatida qayd etilgan [3].

Shu nuqtayi nazardan, talabalar kreativ kompetensiyasiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni aniqlash, ularning o‘zaro munosabatlarini tahlil qilish hamda ta’lim jarayonida mazkur omillardan samarali foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Kreativlik va ijodiy kompetensiya masalalari psixologiya, pedagogika hamda ijtimoiy fanlarda uzoq yillardan buyon o‘rganib kelinmoqda. Xorijiy psixologiya fanida ushbu yo‘nalishning nazariy asoslari J. Gilford, E. Torrens va T. Amabayl kabi olimlarning ilmiy ishlari orqali rivojlantirilgan.

J. Gilford inson intellektining strukturasi haqidagi nazariyasida kreativlikni divergent tafakkur bilan bog‘laydi. Uning fikricha, divergent tafakkur shaxsning muayyan muammo yuzasidan bir nechta muqobil g‘oyalar va yechimlarni ilgari surish qobiliyatida namoyon bo‘ladi [7]. Bu yondashuv kreativ fikrlashning asosiy xususiyatlarini aniqlashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. E. Torrens esa kreativlikni baholashga qaratilgan metodikalarni ishlab chiqish orqali mazkur qobiliyatning o‘ziga xos jihatlarini amaliy jihatdan o‘rganishga imkon yaratgan [8].

T. Amabaylning kreativlikning komponentlik nazariyasi mazkur muammoni ijtimoiy-psixologik jihatdan o‘rganishda alohida ahamiyatga ega. Olim kreativ natijaning yuzaga kelishini uchta asosiy omil — muayyan soha bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar, ijodiy fikrlash ko‘nikmalari hamda ichki motivatsiya bilan izohlaydi [6]. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, kreativlikni faqat individual intellektual imkoniyat sifatida emas, balki shaxsiy xususiyatlar va ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadigan murakkab psixologik hodisa sifatida baholash mumkin.

L.S. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi ham kreativ kompetensiyaning shakllanish mexanizmlarini tushunishda muhim o‘rin tutadi. Olim ijodkorlikni shaxsning hayotiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari va madaniy muhiti bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida talqin qiladi [5]. Ushbu qarashga ko‘ra, ijodiy qobiliyatlar ijtimoiy munosabatlar va faoliyat jarayonida rivojlanib, keyinchalik shaxsning individual xususiyatiga aylanadi.

S.L. Rubinshteynning faoliyatga oid psixologik qarashlarida esa shaxsning rivojlanishi uning tashqi muhit bilan faol o‘zaro munosabati orqali amalga oshishi ta’kidlanadi [9]. Bu nazariy yondashuv kreativ kompetensiyani doimiy rivojlanib boradigan, shaxsning faoliyati va ijtimoiy tajribasi bilan boyib boradigan jarayon sifatida o‘rganishga imkon beradi.

Mahalliy ilmiy izlanishlarda ham ijodiy kompetensiyaning psixologik mohiyati, shaxs rivojlanishidagi o‘rni va ta’lim jarayonidagi ahamiyati tadqiq etilgan. Xususan, M.Z. Mahmudovaning ilmiy ishida ijodiy kompetensiyaning

psixologik fenomen sifatidagi xususiyatlari va uning turli faoliyat sohalarida namoyon bo‘lish jihatlari tahlil qilingan [4].

Mavjud ilmiy qarashlar kreativ kompetensiyaning ko‘p komponentli xususiyatga ega ekanligini ko‘rsatsa-da, uning shakllanishida oilaviy munosabatlar, ta’lim muhiti, tengdoshlar guruhi, ijtimoiy-madaniy qadriyatlar va shaxsiy-psixologik xususiyatlarning o‘zaro ta’sirini yaxlit tizim sifatida o‘rganish zaruratini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, milliy qadriyatlar va jamoaviylik an’analari sharoitida talabalar kreativligining namoyon bo‘lish xususiyatlarini tahlil qilish alohida ilmiy ahamiyatga ega.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot nazariy-konseptual xususiyatga ega bo‘lib, talabalar kreativ kompetensiyasining tarkibiy qismlari va unga ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni tizimlashtirishga yo‘naltirilgan. Tadqiqotning metodologik asosini kreativlik psixologiyasi, shaxs rivojlanishining ijtimoiy-madaniy nazariyasi hamda faoliyatga asoslangan psixologik yondashuvlar tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan, me’yoriy-huquqiy tahlil orqali yoshlar va ta’lim siyosatiga oid hujjatlarning mazmuni o‘rganildi. Nazariy-qiyosiy tahlil yordamida xorijiy va mahalliy olimlarning kreativlik, ijodiy fikrlash va kompetensiya haqidagi ilmiy qarashlari o‘zaro solishtirildi. Tizimli-struktur tahlil asosida kreativ kompetensiyaning tarkibiy komponentlari va ularning rivojlanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar guruhlashtirildi. Umumlashtirish va konseptual modellashtirish metodlari orqali aniqlangan nazariy qarashlar yagona tizimga keltirildi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi talabalar kreativ kompetensiyasining tarkibiy komponentlarini aniqlash, unga ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni tasniflash hamda ularning o‘zaro bog‘liqligini ifodalovchi nazariy modelni ishlab chiqishdan iborat.

Shuni ta’kidlash lozimki, tadqiqot doirasida empirik so‘rovnoma yoki psixologik testlar o‘tkazilmagan. Shu sababli maqolada keltirilgan xulosalar statistik ko‘rsatkichlar emas, balki ilmiy adabiyotlar va nazariy tahlil asosida shakllantirilgan konseptual natijalar hisoblanadi.

NATIJALAR

O‘tkazilgan nazariy tahlil natijasida talabalar kreativ kompetensiyasining o‘zaro uzviy bog‘liq uchta asosiy tarkibiy komponentdan tashkil topishi asoslandi. Bular bilim-intellektual, motivatsion-shaxsiy va ijodiy-jarayoniy komponentlardir.

Bilim-intellektual komponent talabaning muayyan soha bo‘yicha bilimlari, mantiqiy va divergent tafakkuri, muammolarni turli nuqtayi nazardan tahlil qilish hamda muqobil yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatini qamrab oladi. Ushbu komponent kreativ kompetensiyaning intellektual asosini tashkil etadi. Talaba qanchalik keng bilim va tajribaga ega bo‘lsa, mavjud axborotlar o‘rtasidagi yangi

bog‘liqliklarni aniqlash va noodatiy xulosalar chiqarish imkoniyati shunchalik kengayadi.

Motivatsion-shaxsiy komponent talabaning ijodiy faoliyatga bo‘lgan ichki qiziqishi, o‘ziga ishonchi, tashabbuskorligi, mustaqil qaror qabul qilishga tayyorligi va muvaffaqiyatsizliklardan so‘ng faoliyatni davom ettira olish xususiyatlarini ifodalaydi. Kreativ faoliyat jarayonida talabaning faqat bilim darajasi emas, balki yangi g‘oyalarni ilgari surishga bo‘lgan ichki ehtiyoji ham muhim hisoblanadi. Aynan ichki motivatsiya shaxsni mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanishga va ijodiy izlanishga undaydi.

Ijodiy-jarayoniy komponent esa ilgari surilgan g‘oyalarni amaliy faoliyatga tatbiq etish, ularni rivojlantirish, muayyan loyiha yoki ijodiy mahsulot yaratish hamda yakuniy natijaga erishish ko‘nikmalarini qamrab oladi. Ushbu komponent orqali talabaning nazariy bilimlari va ijodiy fikrlashi amaliy faoliyatda namoyon bo‘ladi.

Mazkur uch komponent bir-birini to‘ldiradi. Bilim va tafakkur kreativ g‘oyaning yuzaga kelishiga zamin yaratsa, motivatsiya uni amalga oshirishga undaydi, ijodiy-jarayoniy ko‘nikmalar esa g‘oyani amaliy natijaga aylantiradi. Shuning uchun kreativ kompetensiyani rivojlantirishda ushbu komponentlarning birortasini alohida ajratib rivojlantirish bilan cheklanib qolmaslik lozim.

Tadqiqotning navbatdagi natijasi talabalar kreativ kompetensiyasiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni beshta asosiy guruhga ajratish imkonini berdi.

Birinchi guruh — oilaviy muhit omili. Oilada shakllangan tarbiya uslubi, ota-onalarning farzand fikriga munosabati, mustaqil qaror qabul qilishiga beriladigan imkoniyat va ijodiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash darajasi talabaning shaxsiy faolligiga ta’sir ko‘rsatadi. Mustaqil fikrlash rag‘batlantiriladigan, savol berish va izlanishga imkon yaratiladigan oilaviy muhit kreativ qobiliyatlarning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Aksincha, ortiqcha nazorat, fikrlarni doimiy cheklash va xatoga nisbatan keskin munosabat talabaning tashabbuskorligini pasaytirishi mumkin.

Ikkinchi guruh — ta’lim-pedagogik muhit omili. Oliy ta’lim muassasasida tashkil etilgan ta’lim jarayoni, professor-o‘qituvchilarning pedagogik yondashuvi, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi munosabatlar hamda ijodiy topshiriqlarning mazmuni kreativ kompetensiyaning shakllanishiga bevosita ta’sir qiladi. Muammoli ta’lim, loyiha metodlari, mustaqil tadqiqotlar, munozaralar va interfaol mashg‘ulotlar talabalarning ijodiy fikrlash imkoniyatlarini kengaytiradi. Faqat tayyor ma’lumotlarni o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan ta’lim esa mustaqil izlanish va yangicha fikrlash imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Uchinchi guruh — tengdoshlar guruhi omili. Talabaning guruhdagi mavqei, tengdoshlari bilan munosabati, o‘zaro ishonch va hamkorlik darajasi uning kreativ faolligiga ta’sir ko‘rsatadi. G‘oyalar erkin muhokama qilinadigan, o‘zaro yordam va fikr almashish qo‘llab-quvvatlanadigan guruh muhiti ijodiy faollikni kuchaytiradi. Aksincha, masxara qilish, kamsitish yoki salbiy baholashdan qo‘rqish talabaning o‘z fikrini ochiq ifodalashiga to‘sqinlik qilishi mumkin.

To‘rtinchi guruh — ijtimoiy-madaniy va mental omil. Har bir jamiyatda shakllangan qadriyatlar, urf-odatlar, ijtimoiy me’yorlar va jamoaviy munosabatlar shaxsning ijodiy faoliyatiga muayyan yo‘nalishda ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbek jamiyatiga xos bo‘lgan kattalarga hurmat, jamoaviylik va o‘zaro hamjihatlik kabi qadriyatlar bir tomondan, hamkorlikda ijod qilish, umumiy g‘oyalarni rivojlantirish va jamoaviy loyihalarni amalga oshirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Boshqa tomondan, ayrim vaziyatlarda mavjud qarashlardan farqli fikr bildirish yoki an’anaviy yondashuvlarni tanqidiy tahlil qilishda psixologik to‘siqlarni yuzaga keltirishi mumkin. Demak, milliy qadriyatlar kreativlikni cheklovchi omil sifatida emas, balki uning namoyon bo‘lish shakliga ta’sir etuvchi ijtimoiy-madaniy sharoit sifatida baholanishi lozim.

Beshinchi guruh — shaxsiy-psixologik omil. Bunga talabaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, o‘z-o‘zini baholashi, emotsional barqarorligi, mustaqilligi, noaniqlik sharoitida faoliyat yurita olishi va muvaffaqiyatsizlikka munosabati kiradi. O‘z imkoniyatlariga ishonadigan va yangilik yaratishga intiladigan talabalar ijodiy topshiriqlarni bajarishda faolroq ishtirok etadilar. Baholanishdan qo‘rqish, o‘z imkoniyatlariga ishonmaslik va xato qilishdan ortiqcha xavotirlanish esa kreativ tashabbuslarning namoyon bo‘lishini cheklashi mumkin.

Shunday qilib, nazariy tahlil natijasida talabalar kreativ kompetensiyasining rivojlanishi individual qobiliyatlar bilangina emas, balki oila, ta’lim muassasasi, tengdoshlar jamoasi, ijtimoiy-madaniy muhit va shaxsiy-psixologik xususiyatlarning o‘zaro ta’siri bilan belgilanadigan murakkab jarayon ekanligi asoslandi.

Taklif etilayotgan konseptual modelga ko‘ra, mazkur besh omil kreativ kompetensiyaning uchta tarkibiy komponentiga o‘zaro bog‘liq holda ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, oilada mustaqil fikrlashga o‘rgangan talaba ta’lim jarayonida ham tashabbus ko‘rsatishga moyil bo‘ladi. Guruhda shakllangan psixologik ishonch esa uning yangi g‘oyalarni erkin ilgari surishiga yordam beradi. O‘z navbatida, shaxsiy motivatsiya va emotsional barqarorlik ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanishni ta’minlaydi.

MUHOKAMA

Tadqiqotda aniqlangan nazariy natijalar kreativlikning mavjud psixologik konsepsiyalari bilan o‘zaro uyg‘unlikka ega. Xususan, T. Amabaylning komponentlik nazariyasida kreativ natijaning yuzaga kelishi bilim, ijodiy fikrlash ko‘nikmalari va ichki motivatsiyaning o‘zaro ta’siri bilan izohlanadi [6]. Mazkur maqolada taklif etilgan uch komponentli tuzilma ham ushbu nazariy qarashlarga tayanadi. Biroq unda kreativ kompetensiyaning amaliy faoliyatda namoyon bo‘lish jihatlari alohida komponent sifatida ajratilgan.

L.S. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy yondashuvi kreativ kompetensiyani ijtimoiy muhitdan ajratmagan holda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi [5]. Shaxsning ijodiy imkoniyatlari muloqot, hamkorlik va ijtimoiy tajriba almashish jarayonida

rivojlanadi. Shu jihatdan oilaviy muhit, ta’lim jarayoni va tengdoshlar guruhi talabaning ijodiy salohiyatini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy makonlar hisoblanadi.

J. Gilfordning divergent tafakkurga oid qarashlari kreativ kompetensiyaning bilim-intellektual komponentini izohlash imkonini beradi [7]. Biroq kreativlikni faqat muqobil g‘oyalar ishlab chiqish qobiliyati bilan baholash yetarli emas. Chunki original fikrning amaliy natijaga aylanishi uchun shaxsda motivatsiya, qat’iyat va ijodiy faoliyatni tashkil etish ko‘nikmalari ham rivojlangan bo‘lishi kerak. Shu sababli kreativ kompetensiyani kompleks yondashuv asosida o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotda alohida e’tibor qaratilgan ijtimoiy-madaniy mental omil ham muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Turli madaniy muhitlarda ijodkorlikning namoyon bo‘lish shakllari bir-biridan farq qilishi mumkin. Individual mustaqillik va shaxsiy tashabbusga ustuvorlik beriladigan muhitlarda kreativlik ko‘proq individual yangilik yaratish orqali namoyon bo‘lsa, jamoaviylik qadrlanadigan muhitlarda hamkorlikdagi ijodiy faoliyat muhim o‘rin egallashi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek talabalarining kreativ kompetensiyasini rivojlantirishda milliy qadriyatlar va zamonaviy ta’lim talablarini uyg‘unlashtirish muhimdir. Talabalarning mustaqil fikr bildirishiga imkon yaratish bilan bir qatorda, jamoaviy loyihalar, guruhiy muhokamalar va hamkorlikdagi ijodiy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda kattalarga hurmat, o‘zaro hamjihatlik va jamoaviy mas’uliyat kabi qadriyatlarni tanqidiy fikrlashga qarama-qarshi qo‘ymasdan, ularni ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi omil sifatida shakllantirish zarur.

Taklif etilgan modelning amaliy ahamiyati shundaki, u talabaning kreativ kompetensiyasi yetarli darajada namoyon bo‘lmagan holatlarda muammoni faqat individual qobiliyatlar bilan izohlab qo‘ymaslik imkonini beradi. Masalan, talaba yetarli bilimga ega bo‘lsa-da, guruh muhokamalarida o‘z fikrini bildirishdan tortinishi mumkin. Bunday vaziyatda muammoning sababi bilim yetishmovchiligida emas, balki baholanishdan qo‘rqish, o‘ziga ishonchsizlik yoki guruhdagi psixologik muhit bilan bog‘liq bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Shuning uchun pedagogik ta’sirni tashkil etishda talabaning individual xususiyatlari va ijtimoiy muhitini birgalikda hisobga olish lozim.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, oliy ta’lim muassasalarida kreativ kompetensiyani rivojlantirish uchun muammoli va loyihaviy ta’lim metodlarini keng qo‘llash, talabalarning mustaqil izlanishlarini rag‘batlantirish, guruhda psixologik xavfsiz muhit yaratish, individual va jamoaviy ijodiy topshiriqlarni uyg‘unlashtirish tavsiya etiladi. Shuningdek, professor-o‘qituvchilarning talabalarga nisbatan qo‘llab-quvvatlovchi munosabatini shakllantirish, xatolarni o‘rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qilish va ijodiy tashabbuslarni rag‘batlantirish ham muhim hisoblanadi.

Shu bilan birga, taklif etilgan model nazariy-konseptual xarakterga ega. Unda ajratilgan omillarning talabalar kreativ kompetensiyasiga ta’sir darajasi, o‘zaro korrelyatsiyasi va statistik ahamiyati empirik tadqiqotlar orqali alohida tekshirilishi zarur. Kelgusida turli oliy ta’lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida so‘rovnomalar, psixologik testlar, kuzatish va korrelyatsion tahlil metodlaridan foydalanish modelning amaliy imkoniyatlarini yanada aniqlashtirishga xizmat qiladi.

XULOSA

O‘tkazilgan nazariy tahlil asosida talabalar kreativ kompetensiyasining shakllanishi va rivojlanishi murakkab, ko‘p omilli psixologik-pedagogik jarayon ekanligi aniqlandi. Kreativ kompetensiya talabaning bilim va intellektual imkoniyatlari, ichki motivatsiyasi, shaxsiy xususiyatlari hamda ijodiy faoliyatni amaliy tashkil etish qobiliyatining o‘zaro uyg‘unligi orqali namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, talabalar kreativ kompetensiyasining tarkibiy tuzilishi bilim-intellektual, motivatsion-shaxsiy va ijodiy-jarayoniy komponentlardan iborat. Ushbu komponentlarning o‘zaro mutanosib rivojlanishi talabaning yangi g‘oyalarni ilgari surishi, mustaqil fikrlashi va ularni amaliy natijaga aylantirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shuningdek, kreativ kompetensiyaning rivojlanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar beshta asosiy guruhga ajratildi: oilaviy muhit, ta’lim-pedagogik muhit, tengdoshlar guruhi, ijtimoiy-madaniy mental omil va shaxsiy-psixologik xususiyatlar. Ushbu omillar alohida holda emas, balki o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida faoliyat ko‘rsatadi.

Ayniqsa, milliy mentalitet va ijtimoiy-madaniy qadriyatlarning kreativ kompetensiyaga ta’siri ikki tomonlama xususiyatga ega ekanligi nazariy jihatdan asoslandi. Jamoaviylik, o‘zaro hurmat va hamjihatlik hamkorlikdagi ijodkorlikni rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga, talabalarning mustaqil fikrlashi va noodatiy g‘oyalarni ilgari surishi uchun ham yetarli psixologik erkinlik ta’minlanishi zarur.

Oliy ta’lim muassasalarida talabalar kreativ kompetensiyasini rivojlantirish uchun ta’lim jarayoniga muammoli-izlanuvchan, loyihaviy va interfaol metodlarni keng joriy etish, talabalar o‘rtasida o‘zaro ishonch va hamkorlik muhitini shakllantirish, individual tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, professor-o‘qituvchilar tomonidan talabalarning ijodiy faoliyatini baholashda faqat yakuniy natijaga emas, balki g‘oyani ishlab chiqish, mustaqil izlanish va uni amalga oshirish jarayoniga ham e’tibor qaratilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, talabalar kreativ kompetensiyasini rivojlantirishda individual psixologik xususiyatlar va ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’sirini hisobga olish samarali ta’lim jarayonini tashkil etishning muhim shartlaridan biridir. Taklif etilgan nazariy model mazkur jarayonni tizimli o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash

va talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik-psixologik yondashuvlarni takomillashtirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-406-son, 2016-yil 14-sentabr. – URL: https://lex.uz/docs/3026246

2. O‘zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to‘g‘risida”gi Qonuni. 463-I-son, 1997-yil 29-avgust.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-son qarori. 2017-yil 20-aprel.

4. Mahmudova M.Z. Ijodiy kompetensiya psixologik fenomen sifatida // International Conference on Education and Innovation. – 2025. – Vol. 2, № 2. – B. 191–198.

5. Vygotsky L.S. Imagination and Creativity in Childhood // Journal of Russian and East European Psychology. – 2004. – Vol. 42. – P. 7–97. (Original work published 1930).

6. Amabile T.M. The Social Psychology of Creativity: A Componential Conceptualization // Journal of Personality and Social Psychology. – 1983. – Vol. 45, № 2. – P. 357–376.

7. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967.

8. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. – Princeton, NJ: Personnel Press, 1974.

9. Рубинштейн С.Л. Основй общчей психҳологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2002.